

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ ВА
АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ

“ЁШ ТИЛШУНОС ВА
АДАБИЁТШУНОСЛАРНИНГ
АНЪАНАВИЙ РЕСПУБЛИКА
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
АНЖУМАНИ”

25
НОЯБРЬ
2016

МАТЕРИАЛЛАРИ

Ушбу тўплам Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети томонидан ташкил этилган **“ЁШ ТИЛШУНОС ВА АДАБИЁТШУНОСЛАРНИНГ АНЪАНАВИЙ РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АНЖУМАНИ”** юзасидан ўтказилган конференция материалларидан ташкил топган.

Тўплам материалларидан филолог мутахассислар, тил ва адабиёт ўқитувчилари, магистратура ва бакалаврият талабалари фойдаланишлари мумкин.

(Мақолаларнинг илмий савияси учун муаллифларнинг ўзлари масъулдир)

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

- Н. Махмудов - ф.ф.д., профессор, ТошДУТАУ илмий ишлар бўйича проректори (масъул муҳаррир)
Б. Менглиев - ф.ф.д., профессор
И. Азимов - ф.ф.д.
Ш. Усмонова - ф.ф.д.
З. Холмонова - ф.ф.д., профессор
Б. Каримов - ф.ф.д.
Ш. Турдимов - ф.ф.д.
Н. Нормуродова - ф.ф.н.
Р. Зоҳидов - ф.ф.н.

ТАҚРИЗЧИЛАР:

- Д. Лутфуллаева - ф.ф.д., профессор
М. Ҳақимова - ф.ф.н.

Тўплам Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети Ўзбек тили ва адабиётини ўқитиш факультети Кенгашининг 2016 йил 4 ноябрдаги 3-сонли қарори билан нашрга тавсия қилинган.

СЎЗ БОШИ

Истиқлол йилларида ўзбек тили ва адабиётининг нуфузини ошириш учун давлат миқёсида жуда кўплаб ишлар амалга оширилди. Ушбу эзгу сазъ-ҳаракатлардан бири 2016 йил 13 майдаги “Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетини ташкил этиш тўғрисида”ги президент фармони бўлди. Мазкур ислохот “ҳозирги тез ўзгараётган глобаллашув даврида ўзбек тили ва адабиётининг ўзига хос бетакрор хусусиятлари, тарихий тараққиёти, унинг бугунги ҳолати ва истикболи билан боғлиқ масалаларни чуқур ўрганиш, бу борада олиб борилаётган илмий тадқиқот ишлари самарадорлигини кучайтириш, таълим-тарбия тизимининг барча бўғинларида ўзбек тили ва адабиёти фанини ўқитишнинг ҳамда ушбу соҳа бўйича малакали кадрлар тайёрлашнинг сифатини ошириш мақсадида” амалга оширилди.

Ушбу фармоннинг қабул қилиниши соҳа вакиллари олдига жиддий вазифаларни кўйди. Мазкур вазифалардан ҳамда ёшларга оид давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан келиб чиқиб, илмий тадқиқот олиб бораётган ёш олимларнинг салоҳиятини юксалтириш, рағбатлантириш давр талабига айланмоқда.

Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетига “Ёш тилшунос ва адабиётшуносларнинг анъанавий Республика илмий-амалий анжумани”нинг ўтказилиши ҳам ушбу йўналишдаги муҳим қадамлардан. Анжуманда иштирок этиш учун ўзбек, рус ва инглиз тилларида ёзилган 140 дан зиёд мақола тақдим этилди.

“Ёш тилшунос ва адабиётшуносларнинг анъанавий Республика илмий-амалий анжумани”ёшлик ғайрати ва шижоатини илм йўлида сарф этаётган, янгилик яратиш ишқида куюнчақлик билан изланаётган ёшларнинг ўз иқтидор ва салоҳиятларини намоён этишлари учун кенг йўл очади.

Келгусида мазкур анжуман доираси кенгайиб, халқаро нуфузга эга бўлишига ишончимиз комилдир.

ф.ф.д., профессор, А. Собиров

“Aslida, bu qissa ishtirokchilarining hayoti ham bir shunday tovushsiz, shippillab yonib, chog‘roq bir ro‘zg‘orni yoritisa, bas edi. Ularning botiniy va zohiriy quvvatlari shunga yetar, undan ortig‘iga o‘zlari uzoq vaqt da‘vo qilmagan edilar. Albatta, umidlari, ilinjari yo‘q emasdi – biri qishloqdagi obro‘li muallim, boshqasi Hotam Sho‘ronikiga o‘xshamas kichikroq bir amal egasi bo‘lasa ham kifoya, deb o‘ylashardi” (1, 552 - bet).

Polifonik tasvirning ilk namunalarini Asqad Muxtorning “Chinor” romanida uchratsak, XX asrning so‘ngi choragiga kelib, bu tasvir xususiyatini bir qator nasriy asarlar tarkibida kuztishimiz mumkin. Adabiyotshunos olimi Zulfiya Pardayeva “O‘zbek romanlari poetikasi” nomli monografik tadqiqotida T. Murodning “Otamdan qolgan dalalar”, M.M.Do‘stning “Lolazor”, To‘xtamurod Rustamning “Kapalaklar o‘yini” romanlarini polifonik romanlar sifatida e‘tirof etadi va shu yuqutaly nazardan tahlil qilishga harakat qiladi. “Lolazor” romanida yangicha tasvir usulining o‘ziga xos qirralarini mahorat bilan roman sujetiga singdirgan. Roman syujetida o‘rin olgan obrazlar tizimi o‘ziga xos xarakter xususiyatlari bilan alohida ajralib turadi. Bunday xarakterning shakllanishida o‘sha ijtimoiy muhitning ta‘siri sezilarli darajada bo‘ladi. Ijtimoiy muhit Nazar Yaxshiboyev kabi siymolarning shakllanishiga xizmat qiladi. Nazar Yaxshiboyev, Oshno kabi shaxslarning ilk hayotidagi qadamlari ularning shunday shakllanishiga xizmat qildi. Sobiq sho‘rolar davridagi adolatsizliklar, qatlamlar, yakkahokimchilik kabi xususiyatlar bilan izohlash mumkun.

Asarda qayd qilingandek, Bulduruq qishlog‘ining dohiysi Xotam Sho‘ro edi, uning asosiy maqsadlaridan biri qishloqning dong‘ini olamga yoyish, buning uchun esa savodli, ilmli, mehr - shavqatli, sadoqatli shaxslarni tarbiyalab voyaga yetkazishni talab etar edi. Shu maqsadda qura tashlanganda Yaxshiboy cho‘ponning o‘g‘li va Kalonqul bo‘yoqchining farzandlari o‘qishga boradigan bo‘ladi. Ana shunday xarakterdagi manologik xotira orqali o‘z o‘tmishiga nazar solar ekan, bolalikning beg‘ubor onlari, ilk shaharga qadam qo‘yishga sababli bo‘lgan voqealar ko‘z o‘ngida qaytadan jonlanadi. Polifonik tasvirga asoslangan roman syujeti monologik nutqda o‘z aksini namoyon qiladi.

Polifonik tasvirning asosiy xakteri xususiyatlari ham tasvir jarayonida ko‘pavoslilik xususiyatining yetakchilik qilishi bilan izohlanadi. Bu tasvirni asar syujetidan o‘rin olgan Nazar Yaxshiboyev obrazi misolida ko‘rish mumkin. Nazar Yaxshiboyev uch kunlik kasalxonada davolanar ekan, o‘z olamida hayotini, o‘tgan ularni sarxisob qiladi, amalga oshirgan ishlari – yu, yaxshilik va yamonliklari, hayotning murakkab qirralarini teranroq his etishga intiladi.

Roman syujetidan o‘rin olgan voqealar tizimida xotira manologi asar qahramonlarining ruhiy olamini ochishga xizmat qiladi. Masalan: “Oshna sekin-sekin yuksalib, men ham uning ortidan imillab bo‘lsada yo‘lga tushganimda, goh uning iltifotiga, goh azobiga duchor bo‘lib, gohida uni olqishlab, gohida lanatlab yurganimda. Sezdimki, Oshno o‘sha chandiq tarixini mening ishtirokimsiz eslab qolgani tuzukroq. Unga mening voqifligimni bilgani ham og‘ir botadi. Nachora, ulug‘ odamlarda ham anchayin latifanoma kechmishlar bo‘lmog‘i mumkin, ayni kechmishlarning guvohlari tiliga pishiq bo‘lsa, bas, ulug‘likka zarracha putur yetmaydi” (2, 235-bet). Bu manologik nutqda Nazar Yaxshiboyevning o‘ziga xos xarakter qirralari emas, uning o‘y – xayollari Oshnoning o‘sha davrdagi o‘ziga xos xislatlari haqidagi tushunchalarga ega bo‘lamiz. Har qanday asarda ma‘lum ma‘noda monologik nutq shakllari kuzatilar, ammo roman sujetida bu tasvir usuli etakchilik qilishini alohida qayd etmoq zarur. “Lolazor” romanida polifonik tasvirni yozuvchi yuksak darajaga ko‘tara olgan.

Adabiyotlar:

1. R. Qo‘chqor. Iskandaru Dorolardan qolgan latifa. Qarang: Murod Muhammad Do‘st. Lolazor. Roman. – Toshkent, “Sharq”, 1998 –yil. – 560 bet.
2. Murod Muhammad Do‘st. Lolazor. Roman. – Toshkent, “Sharq”, 1998 –yil. – 560 bet. 2.Murod Muhammad Do‘st. “Lolazor” Roman. – Toshkent, “Sharq”, 1998 –yil. – 560 bet.

А.ЮГНАКИЙНИНГ «ХИБАТ УЛ ҲАҚОЙИҚ» ДОСТОНИДА ДИНИЙ-МАЪРИФИЙ ҒОЯЛАР БАДИИЙ ТАЛҚИНИ

3. Қуданова, I босқич магистранти (НукусДПИ)

Умумтуркий мумтоз адабиёт, хусусан, ўзбек адабиёти тарихий такомилида А.Югнакий ижоди мустаҳкам ўрин эгаллайди. Дидактик адабиётнинг юксак намунасини ярата олган буюк мутафаккир миллий маънавиятни умуминсоний кадрият даражасига кўтаради. Айниқса, мўъжазгина «Хибатул ҳақойиқ» маърифий достони маданият тараққиётида ўзига хос қиймат касб этади. Асарда юксак инсонпарварлик ва шахс камолоти масаласи теран бадий таҳлилланади. Меҳр-оқибат, виждон, диёнат ҳамда ҳалоллик фазилатларини улуғлаган шоир адабий талқинида ҳадиси шариф, «Қуръони Карим» маънавий таъсирини яққол сезиш мумкин. Унинг наздида, ислом дини – инсон руҳий маданияти гултожи. Шахс баркамоллигини шакллантиришда шарият аҳкомлари устувор моҳият касб этади. Шу маънода, санъаткор инсон борлигини безайдиган

хислатлар тараннумида диний-маърифий қарашлардан унумли ҳамда ўринли фойдаланади. Асосан, ҳаётий тафсилотлардан нозик бадий умумлашмалар яратишга мойиллик шоир адабий маҳоратини кўрсатади:

Анинг бахшишиндин булут ўртанур,
Бу сўзни бутун, чин тутар тушмани¹.

Лавҳа Оллоҳ Таоло ҳамду саносига йўғрилган. Муаллиф ёрқин далиллар билан тасаввурни бўрттиради. Унинг иродасидан булутлар уялади, Бунн ҳатто душманлари ҳам тан олади. Мусаввирона тарзда жонлантирилган тафсилотда дидактика устувормоҳият касб этади. Эътиборли жиҳати шундаки, муаллиф реал чизгилар ёрдамида равон ва содда, таъсирчан ва теран адабий усулда ўғит-насихат салмоғини оширишга муваффақ бўлади.

Маълумки, ҳар бир шоир «тўғридан-тўғри ҳаётдан нусха кўчирмайди, балки унга ҳақиқатан ўхшаш қилиб, янги бир дунё яратади, кашф этади. Бошқача айтганда, ҳаётий ҳақиқатдан бадий ҳақиқат яратади; ҳаётий факт ва ҳодисаларни ўзининг рухий лабораториясида «қайнатиши», ишлаши, синтезлаштириши, яъни тасаввури, ҳаёли, орзуси, тажрибаси, қалби, табиати, дунёқараш билан бойитган ва муайян ғояга хизмат қилувчи характерли ва зарурий деталларни, факт ва ҳодисаларни танлаган ҳолда тугаллик касб этган (образли) бадий ҳаётни яратиши зарур; яратганда ҳам бу ҳаёт китобхон кўз ўнгида жонли ва реал, ишончли ва гўзал, таъсирчан ва яхлит бўлиб гавдаланиши шарт»². Шу маънода, адабий ғоя муайян дунёқараш мафқурасига таянади:

Ўқуш, аз теб аймас безизлар Тенгиз,
Булут ҳади қилса ушқ қатрани.

Лавҳа билим-маърифат ўзликини англаш воситаси эканлиги, соғлом эътиқод илмдан бошланиши поэтик жиҳатдан тасдиқланган. Муаллиф маърифатпарварлик ғояси талқинини айнан ҳадислар мазмунидан ахтаради. Унда инъикос топган диний-маърифий муҳокаманинг ўзига хослиги кузатилади.

«Ҳибат ул ҳақойиқ»нинг кириш қисми Амир Дод сипоҳсолорбекнинг мадҳига, китобнинг ёзилиш сабаби ва заруратига бағишланган. Асарнинг биринчи бўлими илм манфаати, жаҳолатнинг зарари ҳақида, иккинчи бўлим тилни тийиш ва адаб-ахлоқ ҳақида, учинчи бўлим дунёнинг ўзгариб туриши ҳақида, тўртинчи бўлим саховат ва бахиллик оқибати, бешинчи бўлим тавозелилик манфаати, кибрилилик ва

харисликнинг зарари ҳамда сўнгги бўлим ахлоқнинг каромати, харисликни ташлаш ҳақида тўғрисидадир. Асардаги ҳар бир боб номининг ўзбек унинг тўлиқ тарбиявий-маърифий мақсадга йўналтирилганини кўрсатади. Умуман, А.Югнакий ижодида диний-маърифий ғоя устуворлиги кўзга ташланади. Айниқса, эътиқод ва маслак тушунчалари мазмуни очик тасвирланади.

ЕПИГРАФНИНГ БАДИЙ АСАРДАГИ ВАЗИФАСИ ("Isyon va itoat" romani misolida)

G. Norboyeva, IV bosqich talabasi (SamDU)

Badiiy asar tarkibidan o'rin olgan epigraf, o'ziga xos ma'lum bir badiiy vazifani bajaradi. Shu jihatdan qaraydigan bo'lsak, iste'dodli adib Abdulla Qahhorning ko'pgina asarlarida bu holatni kuzatish mumkin. Badiiy asarlar tarkibidan o'rin olgan epigraf ma'lum bir g'oyani ifodalashga xizmat qiladi. Shuning uchun turli mavzu va xarakterdagi epigraflar keltiriladi. Adabiyotshunos T. Boboyev qayd qilganidek: "Epigraf qisqa, sodda, ammo aforistik ruhda bo'ladi. U asar g'oyasini ishonarli qilib ochishda muallifga qo'l keladi. Epigraf o'z vazifasiga ko'ra asar nomiga o'xshab ketadi – ularning har ikkalasi ham asarga g'oyaviy-emotsanal ruh baxsh etadi, asar mavzusi va g'oyasini aniqlashga ko'mak beradi" (1, 146-bet). Qayd qilinganidek, epigraf badiiy asarining mazmuniga yoki biror qismida ifodalanayotgan voqealar bilan uzviy bog'liq bo'lishi, tabiiydir.

Keyingi davr romanchiligida o'z uslubi bilan janr taraqqiyotiga sezilarli hissa qo'shayotgan iste'dodli ijodkorlardan biri Ulug'bek Hamdamdir. Yozuvchining "Isyon va itoat" romani turfa xil adabiy-tanqidiy mulohazalarga asos bo'lgan asarlardan biridir. Romanda inson xarakteri, botiniy olamidagi ziddiyatlar teran talqin etilganligi bilan ham badiiy yuksak asarlardan biri ekanligi asoslandi. Asarda olam va odamning uzviy birligi orqali, inson ruhiyatidagi o'zgarishlarni, xarakterida mujassamlashgan turfa xil o'ziga xosliklarni talqin etadi.

Adabiyotshunos olim D. Quronov alohida qayd qilib o'tganidek: "...U. Hamdam "Muvozanat"da to'xtab qolgani yo'q-izlanayapti va shu izlanishlari natijasi o'laroq "Isyon va itoat", "Sabo va Samandar" romanlari yozildi. Muhimi yozuvchining izlanishlarida izchillik va dadillik kuzatiladi: u izlanish yo'lida "ortidagi ko'piriklarni buzib bormoqda. "Muvazanat"da realistik tasvir tamoyillari "Isyon va itoatda" ramziy-majoziy talqin, "Sabo va Samandar"da lirik-romantik yondashuv bilan ramziy-majoziylikning

Тўхляев Б. Адабиёт. –Т.: Ўқитувчи, 2003. –Б. 155.

Умурув Ҳ. Бадий ижод асослари. –Т.: Ўзбекистон, 2001. –Б. 13.

Ш. НАЗАРОВА. Халқ дostonларида ижтимоий-маиший мазмундаги шартлар.....	323
Ф. МУСАЕВА. “Урушнинг аёлдан йироқ қиёфаси”.....	328
Ш. ИМОМНАЗАРОВА, Л. ХУДОЙҚУЛОВА. Ўзбек фольклорига халқ ўланлари.....	332
М. ЖЎРАЕВА. Ўзбек халқ топишмоқлари генезисига от култига доир мулоҳазалар.....	336
Г. РАҲМАТОВА. “Девону лугатит-турк” асарида келтирилган лирик шеърлар.....	339
П. КЕНЖАЕВА. Турк ҳикояларида аёл тасвирининг инъикоси.....	341
Р. ТЎЛАБОЕВА. Чингиз Айтматовнинг “Оқ кема” асарида бола қалби олами тасвири.....	345
Ш. МАЖИДОВА. “Авесто”да сув култи билан боғлиқ мифлар ва мифологик образлар.....	348
С. БОЗОРОВ. Ибораларда никоҳ билан боғлиқ урф-одатларнинг акс этиши.....	352
Н. ШУКУРОВА. Навоий анъаналари Увайсий мухаммасларида.....	354
Д. ХУДОЯРОВА. Шукр Холмирзаев – эссенавис.....	357
А. ҲАСАНОВ. “Лолазор” романида рамзийлик.....	359
З. ҚУДАНОВА. А. Югнакийнинг «Ҳибат ул ҳақойиқ» дostonида диний-маърифий ғоялар бадий талқини.....	361
Г. НОРБОЕВА. Эпиграфнинг бадий асардаги вазифаси (“Исён ва итоат” романи мисолида).....	363
М. НОРМАМАТОВ. Франс Кафка ижоди ва жаҳон романчилик тараққиёти ҳақида.....	366

Ф. НОРИМБОЕВА. Абдулла Қаҳҳор ва Антон Чехов ҳикояларидаги шаклий-услубий ўхшашликлар.....	369
Ш. ЖАЛИЛОВ. Суюн Қораевнинг “Чингиз Айтматов – буюк ёзувчи, камтарин инсон, содиқ дўст” китоби хусусида.....	373
Ҳ. КУРИЁЗОВА. “Бадоеул-бидоя” ғазалларидаталмехсанъати.....	376
С. ЁҚУБОВА. Кўнгил лавҳига нақшланмаган кўшиқлар.....	379
Г. САИДОВА. “Лисон ут-тайр” дostonи поэтикаси.....	383
Т. БЕКМУРОДОВ. Усмон Азим шеърятининг бадий жозибаси.....	387
Ж. ЭРНАЗАРОВ. Ўлмас Умарбековнинг “Оқсоқол” ҳикоясида унсиз дард овози.....	391
Қ. МАМИРАЛИЕВ. Шавкат Раҳмон ижодига бир назар.....	393
К. ЭГАМҚУЛОВ. Чехов ҳикояларида инсон қадри ва инсонийлик масаласи.....	396
М. АЛИМОВА. Абдулла Орипов лирикасида куз манзаралари.....	399
Н. КАРИМОВА. Асардан асрга ташланган назар.....	402
Н. НАСРУЛЛАЕВ. Фидойи инсон ва илм-у маърифат ҳомийси.....	405
Б. КОМИЛОВ. Алишер Навоий ғазалларида таҳлилнинг аҳамияти.....	407
Б. ҲАМРАЕВ. Бобуршунослик: кеча ва бугун.....	410
О. МУҲИДДИНОВ. Яхшиларнинг ҳайратига сазовор асар.....	413
Б. БОЙЗОҚОВ. Ўрта аср ўзбек мумтоз бадий адабиётида гуманистик ғоялар тараққиёти.....	416
З. ОЛИМОВА. Ўзбек халқ маросим фольклори.....	419
М. БОЗОРОВА. “Шаҳинам, о менинг Шаҳинам”.....	424
М. ҲАЙДАРОВ. “Калила ва Димна”да мажоз.....	426

“Хар қайси халқнинг она тили ва адабиёти унинг миллий руҳи ва ўзлигининг, маданий-маърифий олами, миллий ғоясининг асоси ҳисобланади”

(И. Каримов)

**“ЁШ ТИЛШУНОС ВА АДАБИЁТШУНОСЛАРНИНГ
АНЪАНАВИЙ РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
АНЖУМАНИ” МАТЕРИАЛЛАРИ**

Техник муҳаррир	Дилшод Хўрозбоев
Дизайнер	Баҳодир Тўхлиев
Саҳифаловчи	Бекзод Раҳматов

Босишга рухсат этилди: 21.11.2016.

Офсет қоғози. Қоғоз бичими: 60x84 1/16.

Times гарнитураси. Шартли б.т: 27,5.

Адади 120 nusxa. Буюртма № 29.

“BAYOZ” МЧЖ матбаа корхонасида чоп этилди.
100100, Тошкент. Юсуф Хос Ҳожиб кўчаси, 103-уй.